

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KILAVUZU*

* Bu kılavuz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği ile ilgili konularda araştırmacılara ve öğrencilere yol gösterici olarak hazırlanmıştır. Kılavuzda geçen bilgi ve yöntemlerin yasal olarak bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Hazırlanma tarihi 03.03.2020

İçindekiler Tablosu

1.	GİRİŞ	4
2.	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİNİN ETİK BAKIŞ (NORMATİF) ÇERÇEVESİ	6
3.	GENEL PRENSİPLER/ÖNCELİKLİ ETİK İLKELER	9
4.	ARAŞTIRMA METODOLOJİSİNİN ETİK BOYUTLARI	9
4.1.	<i>Aldatmanın kullanımı</i>	10
4.2.	<i>Gizli araştırma</i>	11
4.3.	<i>Araştırmada internet araştırması ve sosyal medya verileri</i>	12
5.	ARAŞTIRMA SÜRECİ VE SONUÇLARIYLA İLGİLİ ETİK KURALLAR	14
5.1.	<i>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler</i>	14
5.2.	<i>Diğer Etik İhlal Türleri</i>	17
6.	KATILIMCILARLA/DENEKLERLE İLGİLİ ETİK KURALLAR	18
6.1.	<i>İnsan Katılımcılarıyla/Deneklerle İlgili Etik Kurallar</i>	19
6.2.	<i>Hassas katılımcılar</i>	21
6.3.	<i>Araştırmadaki çocuklar</i>	22
6.4.	<i>Aydınlatılmış Onam/Bilgilendirilmiş olur</i>	22
6.5.	<i>Hayvan Denekleriyle İlgili Etik Kurallar</i>	24
7.	YAYIN VE SUNUM SÜRECİYLE İLGİLİ ETİK KURALLAR	24
8.	YAZAR(LAR) VE YAZAR ADLARIYLA İLGİLİ ETİK KURALLAR	26
9.	MALİ DESTEĞİN KAYNAĞININ GÖSTERİLMESİYLE İLGİLİ ETİK KURALLAR	27
10.	TELİF HAKLARI VE SINAİ MÜLKİYETLE İLGİLİ ETİK KURALLAR	28
11.	DEĞERLENDİRİCİ VE DANIŞMANLARLA İLGİLİ ETİK KURALLAR	28
11.1.	<i>Editörlerle İlgili Etik Kurallar</i>	28
11.2.	<i>Yayın Hakemliğiyle İlgili Etik Kurallar</i>	29
11.3.	<i>Proje Hakemliği, Proje İzleyiciliği ve Proje Değerlendirme Komisyon/Kurul/Panel Üyeliğiyle İlgili Etik Kurallar</i>	30
11.4.	<i>Jüri Üyeleriyle İlgili Etik Kurallar</i>	30
11.5.	<i>Akademik Tez Danışmanlarıyla İlgili Etik Kurallar</i>	31
12.	ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ BİLİMSEL ETİK KURALLAR	31
13.	BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI OLARAK DEĞERLENDİRİLEMEYECEK DURUMLAR	32
14.	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULLARINA ETİĞE UYGUNLUK İZİN BAŞVURUSU VE DEĞERLENDİRME ŞEKLİ	32
15.	Yararlanılan Kaynaklar	34

1. GİRİŞ

Günümüzde bilimsel araştırmalar tüm dünyada çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu araştırmaların artmasıyla beraber bilimsel araştırmanın çerçevesinin de belirlenmesi birtakım kurallar diziliminin oluşturulmasını gerekli kılmıştır.

D. Resnik, *“Bilim adamlarının, en az iki nedenden dolayı, kendilerinden profesyonel uzmanlık beklendiğinde mümkün olduğunca nesnel olmaları”* gerektiğini ifade eder (Resnik, 2004). Bu nedenlerden birisi kendisine sorulan gerçekleri tarafsız bir biçimde sunmalarının gerekliliğidir. Bu gerçekler sunulurken de en başından itibaren ahlak kurallarına uymaları en temel davranış biçimi olarak görülür. Bilim adamları nesnel davranış biçimini siyasî, kişisel ya da adı ne olursa olsun ve hangi neden/nedenlerden dolayı değiştirerek hareket ederse, bilim adamının durumu ve sunduğu bilgi de tartışılabilir hatta bilginin "bilgi" olmadığı dahi ileri sürülebilir. Bilim etiği ahlaki kurallar ile yakından ilgilidir. En temel ahlakî kurallar ise uluslararası anlamda kabul görmüş, dini kitaplarda bunlar çeşitli şekillerde açıklamıştır. Bunlar; (Fox ve DeMarco 1990):

“İyilik: Kendine ve başkalarına zarar verme.

Lütuf kârlık: Kendine ve başkalarına yardım et.

Özerklik: Rasyonel bireylerin özgür, bilinçli seçimler yapmasına izin ver.

Adalet: İnsanlara adil davran; eşit olanlara eşit davran, eşit olmayanlara eşit davranma.

Yararlık: Bütün insanlar için yararlı olanın oranını zararlı olana oranla artır.

Sadakat: Sözlerini tut, anlaşmalara uy.

Dürüstlük: Yalan söyleme, hak yeme, aldatma veya yanlış yönlendirme.

Gizlilik: Kişisel sırlara ve gizliliğe saygı göster.”

Resnik, bilimin hedefleri içinde *“bilimin epistemolojik hedefleri, doğanın doğru bir tanımını vermeyi, açıklayıcı teoriler ve hipotezler geliştirmeyi, güvenilir öngörülerde bulunmayı, hataları ve peşin hükümleri ortadan kaldırmayı, bundan sonraki bilim adamı kuşağına bilimi öğretmeyi, bilimsel fikirler ve gerçekler hakkında halkı bilgilendirmeyi içerir.”* demektedir (Resnik, 2004, s. 63). Bütün bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde temel yaklaşım ise doğruluk ve doğru davranış biçimleri oluşturmaktadır. Bu biçimlerin belirlenmesinde hareket noktasını ise etik ilkeler şekillendirmektedir.

Etik; doğru ve yanlış davranışlara ilişkin kavramlar geliştiren, bu kavramları savunan ve bunların kullanımını öneren felsefe dalı olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle etik, ahlak felsefesidir. Etik çerçeve bir toplumun genel olarak iyi-doğru-güzel biçimini tanımlar. Toplumların içindeki yanlışların neler olduğunu gösterir. En genel tanımıyla toplumun içindeki davranış biçimiye “rasyonel pozitif” niteliklere dayanmalıdır. Bu çerçeve içinde rasyonel pozitif davranışları kişilerin istekleri değil, genelin rasyonel pozitif değerleri şekillendirir.

Modern toplumun temel taşıını oluşturan, toplumun seçkin ve elit bireylerinin en üst noktası olan üniversitelerin ise sarsılmaz ve terk edilemez etik değerlere sahip olması gereklidir.

Bilim ve mesleklerle ilgili olarak “etik” sözcüğü, bir yazılı normlar bütünü, bir grup insanın belirli amaçlarla oluşturduğu norm bütünlüğü anlamında kullanılıyor. Böyle belgeler/kodlar, o amaç için türetilmiş normlardan ve/veya mevcut normlar arasından seçilmiş, konsensüsle kararlaştırılmış ve “evrensel” olarak geçerli kılınmak istenen belgelerdir.” (Kuçuradi, 2003, s. 8) Yazılı olan bu evrensel ahlâklılık normları, bilginin türetilmesi ve yayılmasında da önemlidir. Üniversitelerde bilimsel araştırma ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmak durumunda olanların, bu alanların normatif davranış biçimleri hakkında gerekli olan bilgiyi edinmemeleri durumunda, kamu yaşamında -ulusal ve uluslararası düzeyde- insan onurunu koruma olasılığını artırmasına karşılık bilim adamının kendi onurunu ya da hizmet ettiği bilim alanının ya da hizmet verdiği alanın kendine özgü ilkelerini koruma konusunda güvence sağlayamayacağı bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Bu güvenceyi şekillendiren normatif davranış biçimleri ise birdenbire ortaya çıkmamış, yüzlerce yıllık insan davranışlarının toplum ve insanlık için faydalı ve gerekli olanlarının süzülmesiyle elde edilmiştir. Etik normlar, etik değeri koruyucu kararlar almaya veya eylemde bulunmaya her zaman yeterli değildir. Bilimsel araştırmaların çeşitliliği ve bilim alanlarının her birisinin farklı niteliklerinin olması, bunun karşısında ise yapılması gerekenlerin farklı olmasıdır. Kant’ın “ödevden dolayı” ve “ödevine uygun” davranmak ayırımı kişilerin etik değerler karşısındaki tutumu için seçimlerini belirler (Kuçuradi, 2003). Buna göre bilimsel araştırmalardaki etik davranışın ilkesi araştırmancının ya da etik değerlerin ortaya koyduğu ilkeler değil araştırmacıların içsel zorunluluğuna bağlı olarak şekillenmelidir.

Bilimsel araştırmaların niteliksel boyutunu bazı noktalar belirlemektedir. Her araştırmancının bilimsel bir değer taşıması için bu niteliklere uyulması ve benimsenmesi gereklidir. Bilim alanlarının çeşitliliği göz önüne alınarak değerlendirildiğinde; bilim, *olgusalılık, gözlemsellik, deneysellik, sistemcilik, doğrunalabilirlik, açıklık (araştırma sonuçlandıktan sonra), gizlilik (araştırma süreci sırasında), objektiflik, görecelik, doğruluk, yalınlık, mantıksallık, işlevsellik, seçicilik, genelleycilik, özgünlük, gelişmecilik ve sosyallik* vb. ilkeleri barındırır. Bilim adamlarının bilgiye ulaşmak için doğru inançlara sahip olmaları gerektiğinden, doğruluk, bilimin epistemolojik amaçlarında önemli bir rol oynar. Cahilliğin önemli bir kısmı, yanlış inançlara sahip olmaktan ileri gelir. Bilim, cahilliği önlemek için yaptığı araştırmaların bir parçası olarak yanlış inançları (ve ifadeleri) ve bilinenleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu görüş, bilim adamlarının doğru inançlara ulaşmaya ve yanlış inançları ortadan kaldırmaya çalıştıklarını iddia eder) (Goldman, 1987).

Bilim etiği, bilimsel etkinliklerin yürütülmesi sırasında bu değerlerden biri veya birkaçı üzerinde ortaya çıkan sorunların ve bunlara getirilen çözüm önerilerinin tartışıldığı alan olarak ifade edilebilir. Bilim etiği; bilimsel çalışmalarda bulunanlara, bu çalışmalar sırasında

uyumları gereken ilkeleri göstermektedir. Bununla birlikte bilimsel çalışmaların yürütülmesi, değerlendirilmesi ve yayımlanması aşamalarında; bilgi ve deneyim eksikliği, özensizlik ve ihmal gibi nedenlerle veya kasıtlı olarak bu ilkelere uyulmaması sorunuyla karşılaşmaktadır.

Bilim etiğine ilişkin olarak, evrensel düzeyde kabul gören, ancak çeşitli bilimsel kuruluşlar tarafından özgün yorumlar katılarak ifade edilen bir dizi kural bulunmaktadır. Bu kılavuz, Akdeniz Üniversitesinin öğretim elemanlarını ve öğrencilerini; bilim etiği kuralları hakkında bilgilendirmek ve gerek araştırma gerekse yayınlama aşamalarının öncesinde ve/veya sonrasında karşılaşılabilecek temel etik ihlalleri ile bunlardan korunma konularında bilgilendirme yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Kılavuz, yapılacak araştırmalarda gerekli Etik Kurul onayları için nasıl bir yol izleneceği hakkında da yol gösterici niteliktedir.

Kılavuzda, sırasıyla Etik Bakış (Normatif); araştırma süreciyle ve sonuçlarıyla ilgili etik kurallar; yayın ve sunum süreciyle ilgili etik kurallar; katılımcılarla/deneklerle ilgili etik kurallar; yazar adlarıyla ilgili etik kurallar, editörlük, hakemlik, jüri üyeliği, tez danışmanlığı ve tez öğrenciliğiyle ilgili etik kurallar ile mali desteğin kaynağının gösterilmesiyle ilgili etik kurallara yer verilmiştir. Şüphesiz bütün etik çerçeve bunlardan ibaret değildir. Başka etik ilkeler ve etik sorunlarda olabilir. Bunların değerlendirilmesinde ise normatif yaklaşımların ön planda tutulması benimsenmelidir.

2. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİNİN ETİK BAKIŞ (NORMATİF) ÇERÇEVESİ

Üniversite olarak etik açıdan dikkate alacağımız ilkeler yasalarda tanımlanmıştır. Bununla birlikte bu ilkelerin yorumlanması ya da çerçevesinin oluşturulmasında kendisine ait davranışları belirlemede temel yaklaşım çizgileri oluşturulmuştur.

Bu çerçevenin oluşturulmasındaki temel hareket noktası üniversitenin toplum içindeki en “elit” kesimi oluşturması ve toplumsal davranışlarda örnek alınacak biçimlerinin olmasının gerekliliğidir. Toplumun içindeki bireylerin en seçkinlerinin oluşturduğu bu kurumun, davranış ve yöneliminin ise zaman içinde sadece adalet, doğruluk ve pozitif(olumlu yaklaşım) davranış biçimleri belirlemektedir.

Bilimdeki etik tavır çoğunluğun belirlediği etik standartlardan ayrı tutulamaz ve aykırı olamaz. Evrensel olarak bu tavır ve değerlerin en temel amacı bilimdeki standartların artırılmasıdır(Resnik, 2004, 82-109) Bilim etiğinin temel değerleri, bilimsel araştırmaların farklı bölümlerine uygulanan ve aranan 12 temel değere dayanır(Resnik, 2004, 82-109). Bunlar;

- *Dürüstlük, enformasyonu veya sonuçları saptırmamak, yalanlara dayandırmamak ve yanlış sunmamalıdır. Araştırma işleminde her açıdan nesnel, tarafsız ve dürüst olmaları,*
- *Dikkat etmek ve/veya titiz çalışmak; Bilim adamları, araştırmalarında, özellikle de sonuçlarını sunarlarken, hatalardan kaçınmalıdırlar. Deneysel, yöntemsel hataları ve insani hatalarını asgari düzeye indirmeli ve kendi kendini kandırmadan, tarafsızlıktan ve menfaat çatışmalarından uzak durmalıdırlar,*

- *Açıklık; Bilim adamları verileri, sonuçları, yöntemleri fikirleri, etkinlikleri ve araçları paylaşmalıdır. Başka bilim adamlarının çalışmalarını değerlendirmelerine izin vermeli ve eleştiriye, yeni fikirlere açık olmalıdırlar,*
- *Özgürlük; Bilim adamları, herhangi bir sorun veya hipotez üzerine araştırma yapmakta özgür olmalıdır. Yeni fikirler ortaya koyup eski fikirleri eleştirmelerine olanak tanınmalıdır.*
- *Onur Payı; Onur payı hak edilen yerde kişilere verilmeli, hak edilmeyen yerde verilmemelidir.*
- *Eğitim; Bilim adamları, geleceğin bilim adamlarını eğitmeli ve onlara iyi bilimin nasıl yapılacağını öğretmelidir. Bilim adamları, halkı eğitmeli ve bilim hakkında bilgilendirmelidir.*
- *Toplumsal Sorumluluk; Bilim adamları topluma zarar vermekten kaçınmalı ve topluma faydalı olmaya çalışmalıdır. Bilim adamları araştırmalarının sonuçlarından sorumlu olmalı ve bu sonuçlar hakkında halkı bilgilendirmelidir.*
- *Yasallık; Araştırma aşamasında, bilim adamları çalışmalarıyla ilgili yasalara uymalıdır.*
- *Fırsat Eşitliği; Bilim adamlarının bilimsel kaynakları kullanmaları ya da bilimsel mesleklerde yükselmeleri haksız olarak engellenmemelidir.*
- *Fırsat ilkesi, ahlaki ve siyasi bakımlardan gerekçelendirilebilir.*
- *Karşılıklı Saygı; Bilim adamları meslektaşlarına karşı saygılı bir tutum ve karşılıklı güven içinde olmalıdır.*
- *Verimlilik ve kaynakların doğru kullanımı; Bilim adamlarının ekonomik, insani ve teknolojik kaynakları sınırlı olduğundan, amaçlarına ulaşmak için bu kaynakları akıllıca kullanmaları gerekir.*
- *Deneklere Saygı; Bilim adamları, insanları deneylerinde kullanırken haklarını ve onurlarını çiğnememelidir. Bilim adamları, hayvanlardan deneylerinde yararlanırken onlara gerekli saygı ve özeni göstermelidir.*

Bu çerçeve içinde üniversitenin bu yöneliminin sürdürülebilirliğinin sağlanması, sorumlu olduğumuz topluma karşı hem bir hak hem de bir ödevdir. Yasal çerçeve içinde meslek ilkelerine karşı yürütülecek bütün faaliyetlerin de (eğitim öğretim, hizmet sunumu, araştırma vb.) bu ilkelere göre hareket etmeleri, görevlerini yerine getirirken mensuplarımızın bunlara uyum sağlaması da önemli ve de gereklidir.

Yukarıdaki normatif değerlere bağlı kalınarak Akdeniz Üniversitesinin Etik Standartları ise şunlardır;

- T.C. Devletin Anayasa ve Kanun ile belirlenmiş olan ilke ve değerlerini benimsemek ve bağlı kalmak;
- İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesine, Hukuka, İnsan haklarına saygılı, toplumun çıkarını kendi çıkarı ve menfaatinin üzerinde tutarak hareket etmek;
- Akdeniz Üniversitesinin vizyon ve misyonuna bağlı kalmak,
- Araştırma ve Eğitim öğretim faaliyetlerinde kamu ve toplumun huzuruna hizmet edici, topluma faydacı bir anlayış sergilemek;
- Kamu kaynaklarının kullanımında gerekli özeni göstermek, kaynakların israfı ya da keyfi olarak kullanımından kaçınmak,
- Akademik olarak elde edilen bilgi ve verilerin gerekli izinleri alınmak kaydıyla paylaşılması ve yararlanılmasını sağlamak,

- Ülke güvenliği ve toplum güvenliğini ilgilendiren araştırma konularında gizliliğe riayet etmek,
- Eğitim öğretim ve Araştırma faaliyetinin bütün aşamalarında doğruluk ve adalet ilkesi ile hareket etmek; tarafsızlığı korumak,
- Kurumun ve toplumun faydasına olarak verilecek görevleri yerine getirecek sorumluluk ve özveri anlayışına sahip olmak,
- Etik değerler ve ilkelere uygun olarak her türlü iç ve dış denetim değerlendirmelerine açık olmak,
- Araştırma ve eğitim öğretim faaliyetlerinde öğretim üyesine yakışır ciddi, sorumluluk sahibi, disiplinli olmak ve görev yerine her daim düzenli olarak devam etmek,
- Olumlu yaklaşımla hizmet alanlara karşı, sevecen, dürüst ve hesap verebilirliği temel almak,
- Bilimsel gerçekler objektiftir. Çünkü bu gerçeklerin, insanların ilgi alanlarından, değerlerinden, ideolojilerinden ve peşin hükümlerinden bağımsız olarak dünya gerçeklerine dayandığı ilkesi ile hareket etmek.

3. GENEL PRENSİPLER/ÖNCELİKLİ ETİK İLKELER

Araştırma projelerinde veya genel olarak bilimsel araştırmalarda, katılımcıların refahını ve güvenliğini korumak; adil ve saygılı davranmalarını sağlamak için araştırmacının önemli bir yükümlülüğü bulunmaktadır.

Araştırma katılımcılarının hakları temel insan haklarına ve tüm bilimsel araştırmaları yöneten temel etik ilkelere bağlıdır. Uluslararası hukukun temel kaynakları; BM İnsan Hakları Beyannamesi ve BM Engellilerin Hakları Sözleşmesi (BM CRPD), Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Protokolleridir. Araştırma etiği ilkelerini ve araştırma katılımcılarına etik muameleyi kodlayan ek merkezi politikalar ve yaygın kabul gören bildiriler arasında *Nürnberg Kanunu*, *Helsinki Bildirgesi* ve *Belmont Raporu* da bulunmaktadır. Bu kodlar biyomedikal alandan kaynaklansa da tüm insan araştırmaları için geçerli olan merkezi ilkeleri kapsamaktadır. Bu etik ilkeler ve protokoller dışında T.C.'nin ulusal mevzuatına ve Akdeniz Üniversitesinin tarafından finanse edilen araştırmalarda ise üniversitenin genel ilkelerine uymak zorunluluğu bulunmaktadır.

Başlangıçta, konusu ve inceleme alanı insan olan katılımcıları klinik araştırmalarda onları zarar görmekten korumak için geliştirilen temel etik ilkeler; araştırmacıların kullanımı için zaman, çaba, iç görü ve kişisel veriler katılmak suretiyle insanların dahil olduğu tüm araştırma alanları için geçerli bir hal almıştır. Genel olarak evrensel normlarda araştırma bağlamındaki bu kapsayıcı etik ilkeler şunları içerir:

- a- İnsanlık onuruna ve bütünlüğüne saygı duymak,

- b- Araştırma konularına karşı dürüstlük ve şeffaflığın sağlanması,
- c- Bireysel özerkliğe saygı duymak, özgür ve bilgili onay almak (ve ayrıca ilgili olduğu her zaman onay vermek),
- d- Savunmasız bireyleri korumak,
- e- Mahremiyet ve gizliliği sağlamak,
- f- Adaleti ve kapsayıcılığı teşvik etmek,
- g- Zararı en aza indirmek ve faydayı en üst düzeye çıkarmak,
- h- Özellikle araştırma toplum içinde belirgin kazanımlar sağlıyorsa, faydaların dezavantajlı kesimle paylaşılması,
- i- Çevreye ve gelecek nesillere saygı göstermek ve korumak,

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİNİN ETİK BOYUTLARI

Genel olarak, tüm bilim adamları seçtikleri metodolojinin hedefleri ile örtüşüp örtüşmediğini ve beklenen faydaların potansiyel risklerden daha ağır bastığını düşünmeleri gerekmektedir. Potansiyel araştırma katılımcılarına, araştırmaya katılıp-katılmayacaklarına, katılımcılardan toplanan verilerin analize dahil edilip edilmediğine karar vermelerinin serbest olduğu açıkça belirtilmelidir. Çoğu durumda, bu bilgilendirilmiş onay/onam alınarak güvence altına alınır.

Bazı nadir durumlarda, araştırmanın beklenen sosyal faydaları o kadar önemlidir ki, bazı bireysel çıkarlar karşılaştırma yoluyla daha az göreceli ağırlık taşır. Bununla birlikte, bunlar sosyal bilim araştırmalarındaki istisnalardır ve her zaman güçlü ve ikna edici bir gerekçe sunulması gerekmektedir.

Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında araştırmalar çok çeşitlidir ve bu araştırmaların bir çoğu, etik ile özel olarak ilgilenilmesi gereken çok sayıda farklı araştırma yöntemine dayanabilir.

Özellikle bazı araştırmalarda (aşağıda verilmiştir) metodolojinin seçimi araştırma etiği açısından özel dikkat gerektirmektedir. Etik kurulları öneri tekliflerin metodolojisi bakımından en çok meşgul eden yönetime ilişkin tespitler aşağıdaki konularda olmaktadır. Bunlar;

- a-Araştırmada aldatma(deception) kullanımı,*
- b- Örtülü (gizli) (covered) araştırma,*
- c-İnternet araştırması ve araştırmada sosyal medya verilerinin kullanılması.*

4.1. Aldatmanın kullanımı

Araştırma metodolojisinde aldatmanın kullanılması, araştırmacıların araştırma ortamındaki katılımcılara kasıtlı olarak yalan söylemeleri veya aldatmaları anlamına gelmektedir. Çeşitli gerekçelerle ilişkilendirilerek ortaya konulan aldatma sonucunda katılımcılar tarafından çalışmanın gerçek amacı belirli bir süre (katılım tamamlandığında ve

araştırma tamamlandığı bir süreçte açıklanana kadar) bilinmeyecektir. Araştırmanın, gerçek amacını açıklanması durumunda katılımcıların davranışlarını değiştirmelerine ve böylece araştırma hedefinde bozmalarına yol açacaksa, çalışmanın tasarımında aldatma (deception) içerebilir.

Aldatmanın, Sosyal Bilimlerde araştırmasının bir parçası olarak kullanımı tartışmalara konu olmuştur. Bilgilendirilmiş/aydınlatılmış onam “rıza ilkesini” ihlal eden ve katılımcılara, araştırmacılara, araştırma mesleklerine ve topluma genel olarak zarar verebileceği bir çok kesim tarafından iddia edilmektedir (Israel, 2015). Bununla birlikte, Bilim adamı toplulukları, sosyal bilimlerde araştırmalar için aldatmanın istisnai, haklı kullanımlarının olduğu durumların bulunduğunu, çalışmanın toplumun genel faydası için önemli konulara yönelik olması ve başka hiçbir şekilde keşfedilemeyen sosyal önemi olan bir şeyi ortaya çıkarmasının beklenmesi gibi son derece spesifik durumlarda kullanılabilir.

Genel olarak, aldatmaya başvurmak için her zaman güçlü bir gerekçe sunulmalı ve aldatmaya dayanan her çalışma, kullanılan yöntemle rağmen katılımcıların haysiyetini ve özerkliğini koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.

Katılımcılar için bilgi, ancak araştırmanın bütünlüğünü koruma ihtiyacı katılımcıların çıkarlarından daha ağır bastığında veya kamu yararına olduğu gösterildiğinde saklanabilir. Katılımcılardan bilgi saklanırsa, katılımlarından sonra, kararlarına göre, bilgilendirilmiş/aydınlatılmış onam bozulmadan kalacak şekilde uygun şekilde bilgilendirilmelidir. Aldatmanın kullanımları sınırlıdır ve bu tür tekniklerin kullanımı, çalışmanın önemli bir bilimsel veya uygulamalı değere sahip olma olasılığı ile gerekçelendirilemediği ve verileri toplamanın başka bir yolu olmadığı sürece, araştırma aldatmaya dayanmamalıdır.

Fiziksel veya zihinsel zarara neden olabilecek prosedürler söz konusu olduğunda veya toplumda **çatışma psikolojisini tetikleyecek** ya da yukarıda belirtilen etik kodlara yönelik bir durum tespit edildiğinde bilgi saklanmamalı ve hiçbir aldatma yöntemi kullanılmamalıdır.

Bu tür araştırmalarda risk yönetimi ve zarar azaltma stratejileri mevcut olmalıdır.

4.2. Gizli araştırma

Aydınlatılmış/Bilgilendirilmiş onam gerekliliklerine aykırı olan ve katılımcıların gizliliğini istila edebilecek bir diğer yöntem de gizli araştırmadır. Bu tür gizli veya gizlenmiş araştırmalar nadir olarak karşılaşılmaktadır. Ayrıca bu tür araştırmaların sık yapılmaması önerilmekte istisna olarak ele alınması gerekmektedir. Aldatma gibi, gizli araştırmalar da güçlü bir gerekçe ve seçilen yöntemin diğer yaklaşımlara göre açık olarak faydalarının gösterilmesini gerektirir. Araştırmada toplumsal öneme sahip konular ele alınmalı, toplumun genel menfaatinin ortaya konulması amaçlanmalıdır. Bilginin toplanabileceği tek yöntem olmadığı ve/veya olağan bilgi kaynaklarına erişimin yönetim veya yasal mevzuat

çerçevesinde engellendiği gibi gerekçelere dayandırılarak yapılacak araştırmalarda gizli araştırmalardan kaçınılmalıdır.

Gizli yöntemlerin kullanılmasına destek verebilecek durumlar, araştırma katılımcılarının çalışıldığını bildikleri için davranışlarını değiştirmeleri halinde verilebilir (*British Sociological Association. (2017) Statement of Ethical Practice, n.d., s.6*).

Gizli örtülü araştırma yöntemleri, Kamusal olmayan alanlarda, katılımcısı olan veya katılımcısı olmayan gözlem veya araştırma katılımcılarının bilgisi olmadan deneysel manipülasyonu, yalnızca gerekli verileri elde etmek için başka yöntemler kullanmanın **imkansız** olduğu durumlarda kullanılmalıdır (European Commission, 2018). Araştırma öncesinde ve/veya sonrasında eğer mümkünse aydınlatılmış/bilgilendirilmiş onam alınmalıdır. Onam alınmadan gizli araştırmaların verileri araştırmada kullanılamaz. Burada araştırmacıların karşılaştığı risk, elbette, bazı katılımcıların rızalarını geriye dönük olarak vermeyebileceğidir. Bu durumda toplanan verilerin bir kısmının veya tamamının kullanılamayacağı anlamına gelir.

- Gizli araştırmada, katılımcıların/gözlemlenenlerin gizliliği korunursa, katılımcılar veya araştırmacılar için özel bir risk oluşturmayan ortamlarda kullanılabilir. Bu nedenle, herkese açık ortamları tam olarak gözlemek onay gerektirmeyebilir. Bu tür araştırmalar mahremiyete saygı ile yapılmalıdır. Bu tür araştırmalarda hiçbir kişisel veri toplanamaz (veriler toplama sırasında ve zamanında tamamen anonimleştirilir)
- Veriler dikkat çekmeden ve yerel kültürel değerlere uygun olarak toplanmalıdır.
- Araştırmada kullanılacak veriler üzerinde çalışılan kişilerin (deneklerin) yabancılar tarafından makul bir şekilde gözlemlenmeyi yapabileceğini bildiği durumlarda toplanabilir.

Bununla birlikte, araştırmacılar, yasal yetkililer tarafından gizli soruşturmaların hâlihazırda sürdürdüğü yasadışı faaliyetleri gözlemek istiyorlarsa riskli bir alana girebilir (*uyuşturucu kartelleri veya insan kaçakçılığı soruşturmaları veya paramiliter gruplar, teröristler veya örgütlü çeteler gözetim altındayken olduğu gibi*). Kazara, bir araştırmacı cezai faaliyetin herhangi birisine tanıklığı durumunda yetkililere yasadışı faaliyetleri bildirmedikleri takdirde adaletin engellenmesine dahil olabilir. Bu gibi durumlardan sakınmak için ilgili yasal mevzuat çerçevesinde kurumlardan izinler alınmalıdır.

4.3. Araştırmada internet araştırması ve sosyal medya verileri

İnternet ve sosyal medya araştırma için bir (alan) site veya araç olarak tanımlanmış bir olgudur.

Hangi araştırma alanı olursa olsun araştırmalarda büyük miktarlarda veri işlerken, sosyal, tıbbi, psikolojik ve ekonomik olgularla ilgili tüm büyük veri araştırmalarının insan

deneklerle ilgilendiğini, tüm bu verilerin insandan sağlandığının unutulmaması gerekir. Bu durumda olası zararı en aza indirmek için etik sorumluluğun araştırmacı tarafından yüklenilmesi gerekmektedir.

Sosyal medya, her yerde erişilebilir olan kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin oluşturulmasına, erişilmesine ve değiştirilmesine izin veren web tabanlı ve mobil tabanlı internet uygulamaları olarak karakterize edilmiştir. Sosyal medya verilerinin, özellikle de duyarlılık analizi için Twitter yayınlarının analizi, Twitter, Facebook ve Haber hizmetleri tarafından sağlanan web tabanlı uygulama programlama ara yüzlerinin (API) kolay erişilebilirliği göz önüne alındığında, önemli bir araştırma ve iş etkinliği haline gelmiştir(Batrinca & Treleaven, 2015).

İnternet ve/veya sosyal medya verilerini kullanan araştırmalarda birtakım sorunlar gündeme gelmiştir. Bunlar, diğerleri arasında aşağıdakilerle ilgilidir:

İnternet aracılı ve/veya sosyal medya verilerini kullanan araştırmalarda birtakım sorunlar gündeme gelmiştir. Bunlar:

- a- Mevcut olan tüm verilerin kamuya açık olup olmadığı ve araştırmalarda kullanılmasının adil olup olmadığı,
- b- Sosyal medya araştırması bağlamında serbest ve gönüllü aydınlatılmış onam koşullarını yerine getirmek,
- c- Anonimlik,
- d- Sosyal medya kullanıcısının kimliğini ve profilini izleyerek veya göstererek zarar görme riski,
- e- İncelenen bazı kullanıcıların çocuk mu yoksa diğer savunmasız gruplara mı ait oldukları konusundaki belirsizlik.

Araştırmada sosyal medya verilerini kullanılırken, *tweet* içeren verilerin araştırmalardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek insanları içerebilir. Anonimleştirilmiş veri kümelerinin bile yeterli kişisel bilgi içeriyorsa bireyleri tanımlanabilir hale getirebileceğine dair önemli kanıtlar vardır. Anonimleştirilmiş veri kümeleriyle yapılan araştırmalar, bazı durumlarda ifşa etmek suretiyle karşı ayrımcılık veya damgalama yoluyla bir gruba zarar verebilir. Belirli kişilere ayrımcılık yapılmadan farklı yollardan elde edilen veri/verilerin birleştirilmesi sırasında, "*mozaik efekti*" nin düşünülmesi gerekir(Adam Mazmanian, 2014). Kendi başlarına bu veriler bir anlam ifade etmese de, nispeten zararsız görünseler de birleştirildiklerinde gizliliğin ihlaline neden olma ihtimali bulunmaktadır.

Devlet veri setlerinin kullanılabilirliği ve makine okunabilirliği sayesinde, etki sosyal araştırmalarında da önemlidir, çünkü farklı bir iş parçacığının, yeni bir bağlama yerleştirildiğinde bireyler için zararlı olabilecek özel bilgiler veya bilgiler sağlayacak şekilde kolayca birleştirilebilme riski. Çeşitli sosyal medya verilerinin kaynaklarının birbirine bağlanması aynı etkiyi yaratabilir.

Riskleri değerlendirirken, verilerini kullandığınız kişilere zarar verme riski varsa, şunları yapmalısınız:

a- Yeniden yayınlanacak tüm verileri (başkalarının bireyin çevrimiçi profiline yönlendirilmesini önlemek için) yorumlayın,

b- Verilerini araştırma çıktılarında orijinal haliyle kullanmayı planladığınız kişilerden aydınlatılmış/bilgilendirilmiş onam alınmalı,

c- Rıza ve gizliliği daha iyi sağlayan daha geleneksel bir araştırma yaklaşımı düşünülmelidir.

Verilerin herkes tarafından erişilebilir olması nedeniyle, bunun herhangi bir amaç için herhangi biri tarafından işlenebileceği anlamına gelmediğinin bilinmesi gerekir. Verilerin kullanıma açık olup olmadığını veya özel olarak kabul edilip edilmeyeceğini belirlerken, yayımlandığı çevrimiçi ortamı ve kullanıcının sahip olabileceği gizlilikle ilgili makul beklentileri göz önüne alınmalıdır. Parola korumalı profiller ve kapalı grup tartışmaları açıkça kullanıcılarına özeldir.

Sosyal medya platformu verilerini işlerken:

a- Gündeme getirilen sorunlara duyarlı olduğundan emin olunmalı,

b- Kişisel Verilerin Korunması Kanununa uygun davranılmalı,

c- Araştırma yaptığınız kurumunuzun veri koruma ilkelerine ve / veya etik danışmanın uyarıları dikkate alınmalı,

d-Veri toplamak için etik onay almanız gerekip gerekmediği öğrenilmeli

e-Veri toplamak için kurumsal ve yasal izinlerin alınıp alınmaması gerektiği tespit edilmelidir.

5. ARAŞTIRMA SÜRECİ VE SONUÇLARIYLA İLGİLİ ETİK KURALLAR

Araştırma süreci ve sonuçlarıyla ilgili etik kurallar şunlardır:

a) Bilimsel yanıltma ve bilimsel aşırma, bir bilimsel çalışmadaki en ağır etik ihlalleridir.

b) Araştırma ve deneylerde; çalışmalara başlamadan önce alınması gereken izinler, yetkili birimlerden yazılı olarak alınmalıdır.

c) Araştırmacılar; diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgileri, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanmalı; bu bilgilerin gizliliğine uymalı ve korunmasını sağlamalıdır.

ç) Tasarlanan tüm bilimsel araştırmalarla ilgili olarak olası zararlı uygulamalar konusunda araştırmacılar ve yetkililer ilgilileri bilgilendirmeli ve uyarmalıdır.

d) Araştırma ve deneylerde, mevzuatın veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ilgili araştırma ve deneylere dair hükümlerine aykırı çalışmalarda bulunulmamalıdır.

5.1. Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler

Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek,

b) Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi 'göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek, Araştırmanın veya uygulamanın yöntem ve sonuçlarını kasıtlı olarak değiştirmek, Araştırma hipotezine uymayan verileri değerlendirme dışında tutmak, Araştırma ve uygulamaların niteliğini bozacak şekilde olduğundan farklı sunmak, 5846 sayılı fikir ve sanat eserleri kanunu ve onun değişik 4110 sayılı maddelerine aykırı davranmak,

ç) Tekrar yayım: Mükerrer yayınlarını akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak,

“Bir yayın birden fazla yerde çok özel bazı istisnalar dışında yayınlanamaz. Bunun tek istisnası şu durum olarak kabul edilebilir. Yabancı bir dilde yayınlanmış bir yayının Türkiye’deki okuyucuya ulaşması için dipnotla önceki yayının belirtilmesi kaydıyla yayınlanabilir. Bir özgün çalışma; bir dergide yayımlandıktan sonra veri kayıtları geliştirilerek (>%50), orijinal verileri farklı bir hipotezi kanıtlamak ya da reddetmek amacıyla bir başka yönden analizi, özgün makaleyi kaynak olarak vermek koşulu ile yayınlanabilir. Bu durum tekrar yayın olarak sayılmaz (İnci O. , 2002),

Genel olarak kabul edilen yaklaşım, eğer ikincil yayında ana makaleye teşekkür varsa veya kaynaklarda gösterildi ise (örneğin; bibliyografide veya dip notta) ve iki makale arasında bağlantı açıklandı ise duplikasyon olarak kabul edilmemesi yönündedir. Ancak, ana makaleye atıfta bulunulsa bile iki yayın arasında bağlantı açık olarak tanımlanmamışsa duplikasyon kabul edilir (Kıraç, 2011).

Uluslararası kongrelerde sunulan ya da uluslararası dergilerde yayınlanan bir çalışma ulusal kongrede bildiri olarak (sözlü veya poster) sunulabilir. İkinci yayının farklı okuyucu kitlesine yönelik olması gerekir.

Çalışma yayınlanmadan önce, bir ön tanıtım (kongre sunumları) olarak olabildiğince az sunulabilir. Bununla birlikte araştırma sonuçları bir bilim dergisince kabul edildikten sonra kongrelerde sunumu daha uygundur.

Birden fazla sunumlarda (sözel veya poster) önceki sunum ile ilgili bilgiler kongre başkanlığına bildirilerek düzenleme kurulu tercihinine bırakılmalıdır. Ayrıca özet bildiriminde bu bilgi yazılı olarak iletilmelidir.

Bir makale yalnızca bir dergide yayınlanabilir (ulusal veya uluslararası), ikinci yayında ilk yayın dipnot olarak belirtilse dahi çoklu yayın olarak sayılır. Devam

eden bir çalışmanın ilk yayını ön rapor şeklinde ise çalışmanın kesin sonuçları bir başka yayında ele alınabilir.

d) Dilimleme: Bir araştırmacının, sonuçlarını, araştırmacının bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları akademik atama ve yükselmelere ayrı yayınlar olarak sunmak,

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların adlarını sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.

Yazarlık hakkı sadece metin yazarının değil, araştırmaya katkı yapan ve katılan tüm kişilerin adlarının sıralanmasıdır. Araştırmaya başlarken yazarlık ve sıralaması, bir yazılı protokol ile belirlenmelidir. (Araştırmanın öneri aşamasından başlayarak yayın aşamasına kadar hazırlayan ve sunan kişilerin araştırma ve yayın üzerindeki payları belirlenebiliyorsa, araştırma ve yayın üzerindeki hak sahipliğinin bölüm veya sayfa numaralarına göre karşısında belirtilen kişi/kişilere ait olduğu gösterilmelidir. Örneğin; Konu ve Hipotezler kim tarafından belirlenmiş, yöntem kim tarafından oluşturulmuş, saha/laboratuvar çalışması kim tarafından yapılmıştır vb.)

Armağan-konuk yazarlık (*gift-guest authorship*), hayali-sanal-gölge yazarlık (*ghost authorship*), onursal yazarlık (*honorary authorship*) en çok görülen yazarlıktaki (araştırma) etik sorunlardır.

Haberi olmadan yazar listesine alınmak: Bilim etiği eğitim ve bilincinden yoksun olanların, bilim eşiği düşük bazı araştırmacıların; yazarlar listesini zenginleştirmek, yayına ağırlık kazandırmak, yayınlanmasını sağlamak ya da bilerek karalanmasını sağlamak için özellikle kıdemli, itibarlı araştırmacıları listeye almaktadır. Diğer yandan bazı araştırmalarda ortaya çıkabilecek yasal mevzuat ihlali, ya da oluşabilecek zararların karşılanması içinde bu belge gereklidir. Bu durumun önlenmesinin tek yolu henüz araştırmacının başındayken yazarların tümünün imzaladığı yazılı bir anlaşma belgesinin (Hak ve Sorumluluk Belgesi) olmasıdır.

5.2. Diğer Etik İhlal Türleri

Diğer etik ihlal türleri şunlardır:

a) Destek alınarak yürütülen araştırmalar sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum ve kuruluşlar ile bunların katkılarını belirtmemek,

b) Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tez veya çalışmaları, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanmak,

c) İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek,

- ç) İnsanlarla ilgili biyomedikal araştırmalarda ve diğer klinik araştırmalarda ilgili mevzuat hükümlerine aykırı davranmak,
- d) İncelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri eser sahibinin açık izni olmaksızın yayımlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak,
- e) Bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekanları, imkanları ve cihazları amaç dışı kullanmak,
- f) Dayanaksız, yersiz ve kasıtlı olarak etik ihlal isnadında bulunmak,
- g) Bilimsel bir çalışma kapsamında yapılan anket ve tutum araştırmalarında katılımcıların açık rızasını almadan ya da araştırma bir kurumda yapılacaksa ayrıca kurumun iznini almadan elde edilen verileri yayımlamak,
- h) Araştırma ve deneylerde, hayvan sağlığına ve ekolojik dengeye zarar vermek,
- i) Araştırma ve deneylerde, çalışmalara başlamadan önce alınması gereken izinleri yetkili birimlerden yazılı olarak almamak,
- j) Araştırma ve deneylerde mevzuatın veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ilgili araştırma ve deneylere dair hükümlerine aykırı çalışmalarda bulunmak,
- k) Araştırmacılar ve yetkililerce, yapılan bilimsel araştırma ile ilgili olarak muhtemel zararlı uygulamalar konusunda ilgilileri bilgilendirme ve uyarma yükümlülüğüne uymamak,
- l) Bilimsel çalışmalarda, diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgileri, izin verildiği  l de ve şekilde kullanmamak, bu bilgilerin gizliliğine riayet etmemek ve korunmasını sağlamamak,
- m) Akademik atama ve yükseltmelerde bilimsel araştırma ve yayınlara ilişkin yanlış veya yanılıtcı beyanda bulunmak.
- n) Yağmacı dergi ve sempozyumlarda bildiri sunmak ve yayınlamak. (Akdeniz Üniversitesi Senatosunca bu durumdaki dergi ve yayınların atama yükseltmelerde dikkate alınmayacağının ifade edildiği tarihten sonrası için geçerlidir.)

6. KATILIMCILARLA/DENEKLERLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Araştırmalara katılımcı ya da denek dahil edilmesi durumunda yukarıda açıklanan etik ilkelere uygun davranılmak koşuluyla uygun konu ve amaç çerçevesinde yöntem belirlenmelidir. Araştırmacının bu sorumluluğunun dışında araştırmanın yürütüldüğü kurumlar, kurumların yöneticileri başta olmak üzere araştırmanın eğer varsa danışmanları bu araştırmaların kontrol   ve denetlenmesinden birinci derece de sorumludur. Verilen izinlere aykırı olarak davranılmasının tespit edilmesi halinde araştırmanın sonlandırılması için gerekli işlemlerin derhal yapılması gereklidir. Buna karşılık araştırmanın yürütüleceği kurum veya yapılacağı birim etik kurallara uygun olarak yapılan çalışmanın uygun bir şekilde devam etmesi için güçlüklerin ortadan kaldırılarak, takip etme ve görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için araştırma yapma zorunluluğuna sahiptir.

Zorlama yapılarak bir kimsenin araştırmaya dahil edilmesi kabul edilemez. Araştırmanın konusunda çalışma için insan katılımına duyulan ihtiyacın ikna edici gerekçeleri ortaya konulmalıdır.

Bilimin amaçları doğrultusunda araştırmaya katılan insanların zarar görmemeleri esastır. İnsan gönüllü katılımcıların kullanıldığı araştırmalarda deneğin gönüllü olması, düzenlemelerin ve araştırma etiğinin temel özelliğidir. Bu çerçevede içinde denek olması düşünülen insanlar üzerinde hiçbir şekilde gönüllü olması için pozitif veya negatif baskı oluşturulamaz. İnsan deneklere ilişkin olarak yapılacak işlemler Nürnberg Kanunu olarak bilinen uluslararası yasa ile ilkel bir hale getirilmiştir. Bu ilkelere her bir araştırmada uyulmak zorunluluğu vardır. Bunlar; (Resnik, 2004, s. 189-190)

1. **Bilinçli rıza:** İnsanlar ancak gönüllü ve bilinçli rızaları olduğunda araştırmalara katılabilirler.
2. **Toplumsal değer:** Deneyler/Araştırmalar toplum için yararlı sonuçlar doğurmalıdır.
3. **Bilimsel geçerlilik:** Deneyler/Araştırmalar bilimsel olarak geçerli ve iyi tasarlanmış olmalıdır. Deneyler nitelikli bilim adamları tarafından yapılmalıdır.
4. **İyilik:** Ölüme ve iyileşmez yaralanmalara neden olabilecek Deneyler/Araştırmalar gerçekleştirilmemelidir. Deneyi yapanlar riskleri ve acıları azaltmak için önlemler almalıdırlar.
5. **Sona erdirmeye:** Deneyler/Araştırmalar sırasında, bireyler herhangi bir nedenle deneyden ayrılabilirler. Deneyin sürmesinin ölüme veya yaralanmalara sebebiyet verebilmesi durumunda, deneyi yapanların deneyi durdurmaya hazırlıklı olmaları gerekir.
6. **Gizlilik:** Deneylerde/Araştırmalarda, araştırma deneklerinin gizlilikleri ve mahremiyetleri korunmalıdır.
7. **İncinebilir nüfus:** Mahkumlar, hasta, fakir, eğitimsiz veya zekâ özürülü yetişkinler ve çocuklar gibi bireyler için bilinçli rızadan fedakarlık edilebileceği durumlarda, bu bireyleri korumak için deneylerde özel bir özen gösterilmelidir.
8. **Adalet:** Bir deneyin bütün safhalarında yer alacak öznelerin seçiminde adil davranılmalıdır.
9. **İzleme:** Araştırmacılar/yöneticiler/araştırmanın yürütüldüğü kurum, deneyin yararlarının risklerine oranla daha fazla olup olmadığını, deneyin önemli bir bilgi kaynağı olup olmayacağını vs. belirlemek için deneyleri sürekli izlemelidirler.

6.1. İnsan Katılımcılarla/Deneklerle İlgili Etik Kurallar

İnsan katılımcılarla/deneklerle yürütülen araştırmalar:

- Katılımcılara sorulacak soru ya da açıklamalarla bilgi elde ederek (anket, görüşme, gözlem vb.),
- Katılımcılardan dolaylı olarak bilgi elde ederek (resmî ve özel her türlü kayıtların incelenmesi),
- Katılımcıların gizli olmayan, anlaşılabilir, bilim dalının ilkelerini düşünce alanından uygulama alanına geçirip gerçekleştirme işine, etkisine dahil edilerek ya da bırakarak (çeşitli deneysel uygulamalar) gerçekleştirilebilir.

Bu tür araştırmalarda dikkat edilmesi gereken etik kurallar şunlardır (Esenlik & Bolat, 2010) (İnci O. , 2002):

a) Araştırmalar, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalı ve yürütülmelidir. Veri toplama araçlarının (anket, görüşme, ölçme araçları vb.) içeriği ve uygulanış biçimi; katılımcıları küçük düşürücü, ayrıştırıcı (etnik köken, inanç, cinsiyet vb.), rahatsız edici, huzursuz edici, yorucu, işleri aksatıcı vb. olumsuz özellikler taşımamalıdır. Deneysel araştırmalar söz konusu olduğunda ise deneysel süreçte yer alan uygulamaların (tedavi, öğretim vb.), denekleri olumsuz etkileme olasılığı en aza indirilmelidir. İnsan deneklerine/hasta haklarına saygı gösterilmelidir.

b) Katılımcılara; araştırmanın amacı, beklenen yararları, nasıl yürütüleceği, olası riskleri, gizlilik ilkesi ve kendilerinden neler bekleneceğiyle ilgili bilgi verilmelidir. Ancak bu açıklamalar, katılımcıların araştırmayla ilgili davranışlarını ve veri toplama araçlarına verecekleri yanıtları yönlendirmeyecek özellikte olmalıdır. Katılımcıların 18 yaşından küçük olmaları durumunda, araştırmayla ilgili bilgiler katılımcıların kendilerine ve anne-babalarına (velilerine), katılımcıların herhangi bir nedenle (zihinsel özür, hastalık, bunama vb.) ayırt etme gücüne sahip olmamaları durumunda ise katılımcının yasal sorumlusuna (vasisine) verilir.

c) Araştırmada yer alacak katılımcıların her birinin, 18 yaşından küçük katılımcıların velilerinin, ayırt etme gücüne sahip olmayan katılımcıların vasilerinin, araştırmada yer almayı kabul etme veya reddetme hakkı vardır.

ç) Deneysel araştırmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren yetişkin deneklerin kendilerinin, 18 yaşından küçük deneklerin velilerinin ve ayırt etme gücüne sahip olmayan deneklerin vasilerinin yazılı onayı alınmalıdır. Araştırmacının veya araştırma ekibi sorumlusunun adı, adresi ve telefon numarası bu yazıda belirtilmelidir. Aynı yazıda, deneklerin neleri kabul ettikleri (videoya çekilmeyi, üç ay süreyle araştırmaya katılmayı vb.) ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Araştırma; okul, işyeri, bakımevi, cezaevi, kışla veya benzeri bir kurumda gerçekleştirilecekse hem deneklerin (veya velilerinin/vasilerinin) hem de ilgili kurum yöneticilerinin yazılı onayı da alınmalıdır.

d) Araştırma Gönüllü Katılım Formu imzalanmış olsa bile katılımcılara veya velilerine/vasilerine, dilediklerinde araştırmanın herhangi bir aşamasında çekilme hakkı

tanınmalıdır. Araştırmacılar, katılımcıları araştırmaya devam etmeleri konusunda zorlayamaz.

e) Katılımcıların adlarının ve kimliklerinin ortaya çıkmasına yol açabilecek belirleyici özellikleri (işyeri, cinsiyet vb.) araştırmada gizli tutulmalıdır. Ancak katılımcıların söz konusu özelliklerinin açıklanmasının gerekli olduğu durumlarda, araştırma başlamadan önce katılımcıların veya velilerinin/vasilerinin yazılı onayı alınmalıdır. Kuruluş yöneticilerinden veya çalışanlarından bilgi alınıyorsa araştırma raporunda ilgili kuruluşun adının yazılması (kuruluşun onaylaması koşuluyla), arzu edilen bir durumdur.

f) Araştırmada değişiklikler olması durumunda, katılımcılar veya velileri/vasileri bu değişikliklerle ilgili olarak bilgilendirilmeli ve değişikliklerle ilgili onayları alınmalıdır. Örneğin, bir görüşme araştırmasında ses kaydı almaktan vazgeçilip görüntü kaydı almaya karar verilmişse bu karar, katılımcılara önceden iletilmeli; ses yerine görüntü alınmasını kabul edip etmeyecekleri sorulmalı, böyle bir değişikliğin nedenleri açıklanmalı ve tekrar yazılı onay alınmalıdır.

g) Bir deney grubuna yapılan uygulamanın diğer gruplara yapılan uygulamalardan daha etkili çıkması durumunda; araştırma sona erdikten sonra tüm gruplara bu uygulamadan yararlanma şansı tanınmalıdır.

ğ) İlgili gruba yönelik bir araştırma söz konusu olmadıkça, 18 yaşından küçükler ve ayırt etme gücü olmayan kişiler denek olarak kullanılmamalıdır.

h) Araştırmacı, araştırma sırasında ve sonrasında topladığı verilerin gizlilik kuralına uyularak korunmasını ve saklanmasını sağlamakla yükümlüdür.

6.2. Hassas katılımcılar

Araştırmanın planlaması ve içine korunmasız(hassas) katılımcıları dahil ediyorsanız, bunun için gerekçe sunulmalıdır. Ele alınacak açık soru şudur: *Araştırma sonuçları daha az savunmasız olan başka bir grubun katılımıyla elde edilebilir mi?* Bu sağlanabiliyorsa öncelikle bu durumdaki katılımcılar tercih edilmelidir.

Araştırmaya dahil ettiğiniz kişilerin araştırmanıza katılmaları nedeniyle damgalanmamasını, yeniden travmatize edilmemesini veya başka şekilde zarar görmemesini sağlandığının açıklanması gereklidir.

Bazı grupların her zaman savunmasız olduğu bilinerek hareket edilmelidir. Bunlar arasında çocuklar, bilişsel bozuklukları olan kişiler ve aydınlatılmış/bilgilendirilmiş onam veremeyenler yer alır. Diğer bazı güvenlik açığının içeriğine bağlı olarak zarar görebilecek kişiler olabilir. Bu durum, yürütücü ve araştırmacılarınızın belirli bir grubun savunmasız olup olmadığını ve hangi nedenle olduğunu düşünmeniz gerektiği anlamına gelebilir.

Genel olarak, koşulları nedeniyle savunmasız olduğu düşünülen gruplar şunları içerebilir:

- a- Çocuklar
- b- Mülteciler
- c- Düzensiz göçmenler
- d- Seks işçileri
- e- Bilişsel bozuklukları olan insanlar
- f- Karşıt Görüşlüler

g- Travmatize olma riski altındaki travmatize olmuş kişiler (örneğin çatışma bölgelerinden, suç ve / veya şiddet mağdurlarından); ve

ğ- Araştırmacı veya araştırma ekibi ile bağımlı ilişkiler içinde olan kişiler (örneğin, araştırmacılarla ders çalışması yapan öğrenciler).

Hassas grupların araştırmanıza veya araştırmaya katılımıyla insanların savunmasızlığını artırılmamasına dikkat edilmelidir. Çocuklarla ve savunmasız yetişkinlerle çalışmak için yeterlilik ve sertifikasyon kanıtları göstermeniz gerekebilir.

Mültecileri araştırmanıza dahil etmeyi planlıyorsanız, Mülteciler, sığınmacılar ve göçmenler üzerine araştırmayla ilgili ulusal ve uluslararası mevzuata uygun hareket edilmelidir.

6.3. Araştırmadaki çocuklar

Çocukların araştırmaya dahil edilmeleri için gerekçe gösterilmelidir. Ayrıca, ebeveynlerinin veya velilerinin onaylarını ve bilgilendirilmiş onamlarını alınmalıdır. Küçük çocukları araştırmaya dahil ederken, katılmamaları veya katılmayı bırakmak istedikleri sözlü veya sözsüz ipuçlarına ilişkin onaylarının olup olmadığının takip edilmesi gerekir.

Ulusal yasalara bağlı olarak, çocuklarla çalışmak için resmi araştırma ve yetkilendirme gerekebilir.

Ulusal / bölgesel / yerel yasalara bağlı olarak, anaokullarında ve okullarda araştırma yapmak, belediye sosyal hizmetlerinden, eğitim kurullarından veya benzerlerinden özel izin gerektirebilir.

6.4. Aydınlatılmış Onam/Bilgilendirilmiş olur

Sosyal bilimler araştırmalarının birçoğunda, insan katılımında zamanlarına, kavrayışlarına, çabalarına ve verilerine katkıda bulunanların gönüllü, özgür ve bilgili rızasının kanıtını gerektireceği şekilde onay alınır. Yazılı olarak (en yaygın şekilde olduğu gibi) veya sözlü olarak verilen bilgilendirmelere dayalı olarak onam alınmalıdır. Bununla birlikte, sadece aydınlatılmış onam almak kendi başına etik bir araştırma olduğunun garantisini de vermez. Bazı araştırma ortamlarında, bu eylem ve katılımcıların araştırma ortamında haklarını ve refahını koruma amacı, onları sosyal bağlamlarında (koruma sağlamak yerine) zarar görme riskine sokabilir.

Yazılı ve aydınlatılmış onam almak için standart prosedürlerin katılımcılar için kültürel veya olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı olarak uygun olmadığı durumlar da olabilir. Bu gibi durumlarda, başka yollarla (örneğin sözlü olarak) onay almayı ve belgelemeyi nasıl planladığınızı açıklayın.

Bilgi formları ve onay formları hazırlarken, aşağıdaki kontrol listesi yardımcı olabilir:

1- Katılımcılara araştırmanın amaçları, genel amacı, yöntemleri ve sonuçları hakkında net bir açıklama verin.

2- Katılımın gönüllü olduğunu açıklayın.

3- Katılımcılara rızalarını istedikleri zaman ve sonuçsuz olarak geri çekme hakkına sahip olduklarını hatırlatın.

4- Katılımdaki yarar, risk, yük veya rahatsızlık derecesini açıklayın. Katılımcılardan beklenen zamanı ve çabayı tahminen belirtin.

5- Katılımcıların güvenliğini sağlamak ve varsa sigorta hakkında bilgi sağlamak için alınacak önlemleri açıklayınız.

6- Araştırmayı kimin ve hangi amaçla finanse ettiğini açıklayın.

7- Araştırmadan kimlerin yararlanacağını açıklayınız.

8- Katılımcıların gizliliğini ve gizliliğini koruma konusunda kesin bir taahhütte bulunun (bunun gerçekten garanti altına alınması şartıyla).

9- Kişisel ve hassas bilgileri gizli tutmak için açık bir taahhütte bulunun.

10- Katılımcılara, toplanan verileri analiz etmek için güvenli prosedürler bulunduğundan emin olun.

11- Katılımcıların sağladığı verilere kimlerin erişebileceğini açıkça açıklayın.

12- İstenmeyen / beklenmedik / arazi bulguları düşünün ve bu bulgularla nasıl başa çıkmayı planladığınızı açıklayın.

13- Araştırma bulgularının nerede yayınlanacağını kısaca açıklayınız.

14- Katılımcılara araştırmalarını istedikleri takdirde daha fazla bilgi vermeyi teklif edin.

15- Katılımcıların sahip olabileceği sorulara cevap verebilecek ilgili kişinin adını ve iletişim bilgilerini verin.

16- Verilerin gelecekte sunulabileceği olası kullanımları (bu öngörülüyorsa) açıklayın ve bu durumda katılımcılardan tekrar onay istenip istenmeyeceklerini açıklayın. Araştırmada kullanılan verilerin ve diğer materyallerin telif hakkı ile ilgili her türlü konuyu kapsar.

Doğrudan araştırma katılımcılarından kişisel veri topladığınızda, minimum standartları karşılayan bir prosedür kullanarak bilgilendirilmiş olurlarını almalısınız. Bu, veri sahibinin kendileriyle ilgili kişisel verilerin işlenmesine ilişkin sözleşmesinin serbestçe verilmiş, spesifik, bilgilendirilmiş ve açık bir göstergesini belirten açık bir olumlu onay vermesi gerekir. Aynı zamanda bu onay kişisel verilerin korunması kanununa da uygun olmalıdır. Onayın yazılı bir

ifade biçiminde olması tercih edilir. Bununla birlikte elektronik yollarla veya kayıt altında olması koşuluyla sözlü ifadeyle de toplanabilir.

6.5. Hayvan Denekleriyle İlgili Etik Kurallar

Çiftlik ve kümes hayvanları, doğal (vahşi) ortam hayvanlarıyla laboratuvar hayvanlarının bakımı, üretimi, kullanımı ve söz konusu hayvanlar üzerinde yapılan uygulamalar, hayvan denekleriyle ilgili etik kurallar kapsamında değerlendirilmektedir. Tüm hayvan deneyleriyle ilgili çalışmalarda Akdeniz Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu Yönergesinde belirtilen ilkelere uyulmalıdır.

7. YAYIN VE SUNUM SÜRECİYLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Bilimsel bir araştırmada üretilen bilgilerin çeşitli yöntemler kullanılarak “halkın bilgisine sunma” dır (Resnik, 2004, s. 139). Araştırmanın bulgu ve sonuçlarının “halkın bilgisine” sunmada kullandıkları, bilimsel dergiler ve akademik yayınlar (sempozyum, konferans, panel, davetli konuşmacı vb.), internet yayınları, popüler basındaki yayınlar ve medyayı içerir. Yayına sunulan makaleler, kitaplar veya başka çalışmalar dürüst, nesnel ve dikkatlice yazılmış, bilimsel danışmanlıktan geçmiş, düzeltilmiş olmalıdır (Resnik, 2004, s. 140).

Bilimsel araştırmanın bulgularının yayınlanması ve/veya çeşitli toplantılarda sunumu süreçlerinde bilim etiğine ilişkin ilkelere uyulmalı ve çeşitli ortamlarda aşırma, tekrar yayın, dilimleme vb. gibi olarak nitelendirilebilecek yayın ve sunumlar yapılmamalıdır. *Akdeniz Üniversitesi Senatosunun tarih ve sayılı kararıyla belirlenen Yağmacı (Prepatatory) Dergilerde ve Sempozyum ve Konferanslarda yayın ve sunum yapılmamalıdır.* Bu kapsamda; (İnci O. , 2002) (Arda, 2004)

1. Başkalarının görüş ve önerilerinden yararlanma (fikri bir çaba sonucunda üretilmiş, şekillenmiş ve üreten kişinin niteliklerini (araştırma kurgusu ve araştırmanın bütün aşamalarını da yansıtan) (5846 sayılı kanun); tablo, istatistik, grafik, şekil, çizim, fotoğraf veya resim gibi sözel olmayan bilgilerden yararlanma; başkalarının sözlü/yazılı söylemlerinden ve uygulamalarından (sanat ve tasarım) yararlanma biçimlerinin her birinde, bilginin kaynağı açık olarak verilmelidir. Ayrıca bu kaynaktan doğrudan kullanılacak tablo, istatistik, grafik, şekil, çizim, fotoğraf veya resim gibi (yazılı olmayan bilgilerden yararlanma) başkasına ait telif bir eser veya yayınlanmamış özgün bir çalışma olması durumunda ise çalışmayı yapan kişi(ler)den ve/veya hak sahibinden (mülkiyet sahibinden) yazılı izin alınmadan kullanılmamalıdır.
2. İzin alınmak kaydıyla, başka bir kaynaktaki tablo, istatistik, grafik, şekil, çizim, fotoğraf veya resim gibi bir eserde (yayında-sunumda) aynen kullanabilmek için

kullanılan tablonun ya da şeklin altına, kaynağını ve alıntı yapılan sayfanın numarasını açık olarak yazmak gerekir.

3. Telif bir eserden yararlanılarak üretilecek bir çalışmada, kaynak gösterilse bile yasal olarak telif sahibinden izin de alınması gerekli ve zorunludur. Herhangi bir eserde ya da buluşta Telif Hakkının doğması için tescile gerek yoktur. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar eserin üretilmesiyle birlikte doğar. Özellikle telif hakkı vb. yasal zorunlulukların gerekli kıldığı durumlarda, telif haklarını elinde tutan kişi veya kuruluştan doğrudan izin alınması gereklidir. (Ölçek izinleri vb.gibi)
4. Kaynaklar referans alınarak yapılan yararlanmalarda; yazar, yararlandığı kaynaktan kullandığı bilgileri, kendine ait cümleler ve anlatım biçimi ile ifade etmelidir. Anlatım biçiminde kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi (paraphrasing), cümle içinde yapılan düzenlemelerle birebir olmayan, ancak içerik olarak birebir olan anlatılardan uzak durulmalıdır. (Araştırmada kullanılacak yöntem tanımlaması, genel-geçer bilgiler, gözlemsel çıkarımlar bu kısıtlamanın dışındadır.)
5. Başkalarının sözlü/yazılı söylemlerinin aynen kullanıldığı durumlarda ise **alıntı** yapıldığının belirtilmesi ve bilginin kaynağını ve alıntı yapılan sayfanın numarasının açık olarak verilmesi ve tekniğine uygun alıntılama yapılması gereklidir. Doğrudan alıntı yapılması durumunda, alıntının yapıldığını göstermek için birkaç satırı geçmeyen (toplamda 40 kelimeyi geçmeyen) kısa alıntılar; cümle ve/veya paragraf içinde ve tırnak içine alınarak verilmelidir. (*Antropoloji, Tarih, Edebiyat, Siyaset Bilimi vb. araştırmalarında belgeye yapılan göndermeler ya da tarihi bir kaynaktaki doğrudan alıntılar hariçtir.*) Uzun alıntılar ise ayrı bir paragraf hâlinde ve farklı bir yazım şekliyle (*tireli, tablı veya sık arayla*) verilmelidir. Bir araştırmanın ve/veya yayının içinde bu türde doğrudan alıntılarının oranı, araştırmanın bütünü de %5'inden fazla olmaması beklenir.
6. Herkesçe bilinen genel geçer bilgileri (güneş doğudan doğar vb. gibi) ve gözlem yoluyla herkes tarafından çıkarılabilecek bir bilgi (su şeffaf bir görünümde vb.) sözlü veya yazılı olarak kullanırken, kaynak gösterimine gerek yoktur.
7. Yanlış ve/veya gereksiz kaynak göstermek de etik sorundur. Sadece özeti okumak, tablolara bakmak veya bir başka makalenin kaynaklar listesine bakarak hiç okumadığı ve üzerinde hiç fikir sahibi olmadığı bir makaleyi ya da kitabı kaynak olarak göstermek (literatür zenginleştirmek ve gerekli literatür değerlendirmesini çalışmasında yapmamak), etik dışı bir davranıştır.

8. YAZAR(LAR) VE YAZAR ADLARIYLA İLGİLİ ETİK KURALLAR

Eserlerde yazar adlarıyla ilgili etik kurallara uyulmalıdır. Yazar adları ve sırası, çalışmaya yapılan katkıya göre belirlenmelidir. Onurlandırma Payı olarak isimlendirilen bu durum, eser üzerinde her kim çalışmışsa gösterimini gerekli kılar. Yayımlanan eser üzerindeki sıralama da bu katkıyı ifade eder. Ortak yazarlı çalışmalarda, tüm yazarlar çalışmanın tümünden bilimsel ve etik açıdan sorumludur.

Sunulan yayınlarda, yayını sunanlar tarafından; yazarların verileri, araştırma malzemeleri, yöntemleri, isimleri ve kurumsal ilişkilerini, referansları, teşekkürlerini sunduğu kişileri (gerekçeli), araştırma izinleri, makalenin yayımlanma statüsünü, araştırmanın fon kaynaklarını doğru olarak göstermek zorunluluğundadır.

a) Ortak yazarlı çalışmalarda; yazar adlarının sıralanmasında, her bir yazarın araştırmaya katkı derecesi dikkate alınmalıdır. Her yazarın katkısı aşağı yukarı eşitse yazar adları alfabetik sıraya göre dizilmeli ve bu durum dipnotta belirtilmelidir. Yazarların katkıları eşit değilse yazar adları, en çok katkıda bulunan en az katkıda bulunana doğru sıralanmalıdır (İnci O. , 2009, s. 74-77).

b) Proje çalışmalarından üretilecek her türlü yayındaki yazar adları ve sıralaması proje yürütücüsü tarafından belirlenir. Projelerde ortak yazarlık gereklerini yerine getirmemesine karşın bir kişinin adının çeşitli nedenlerden dolayı (baskı uygulanması, çıkar beklentisi, hatır ilişkisi vb.) ortak yazar olarak yazılması, etik açıdan kabul edilemez bir durumdur.

c) Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya katkısı olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların adlarını sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek etik ihlalidir. İdari görevleri olan kişilerin isimleri sadece ortak yazarlık gereklerini yerine getirdiklerinde çıkan eserlerde yer alabilir (İnci O. , 2009).

ç) Lisansüstü tezlerden üretilen her türlü çalışmada öğrenci, danışmanının ismini yazar olarak belirtilebilir. Tezlerden üretilen makalelerde yazarlık hakları birincil olarak tezi yapanındır. Yazarlık hakkı danışmanın inisiyatifinden ziyade öğrencinin inisiyatifinde olan bir konudur. Üretilen tezin içinden çıkarılan yayında danışman/danışmanları gerekçeli olarak yer alabilir. Tez konusu fikri olarak belirlenmesi, çalışmanın metodolojik olarak yürütülmesi gibi tez aşamalarından herhangi birisinde danışman yer aldı ise danışmana hak payı doğar. Fikir ve konu çerçevesinin sınırlandırılması danışmanın, çalışmanın çoğunluğu (en az %40) danışman tarafından yapılmış ve tezin bulgularının analiz edilmesi yapılarak makale danışmanca hazırlanmışsa birinci isim danışman, öğrenci ise ortak yazar olarak gösterilebilir (İnci O. , 2002, s. 78). Tezlerin başlangıcında sunulacak olan tez önerisinde danışmanın fikri olarak katkısı var ise fikri ve konu hakkı tez önerisinin kararında açıkça belirtilmelidir. Tezin

tamamlanması sonrasında ise çalışmanın içinde varsa danışmanınca yapılan katkı da açıklanmalıdır.

Tezin bütününde danışmanın payı %40 üzerinde olamaz. Aksine olacak böyle bir durum hak edilmeden unvan verilmesine gerekçe oluşturur ki bu da ayrıca etik bir intihal konusunu oluşturmaktadır. Tez yöneticisi ya da yöneticileri katkıları oranında yazar olarak sıralanmalıdır. Bu durum yayının kendisinde, danışmanın yaptığı katkı olarak dipnotla açıklanmalıdır.

d) Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tez ya da çalışmaların, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanılması etik ihlalidir. Aynı şekilde henüz tamamlanmamış bir tez içinden yayında üretilmemesi konu bütünlüğünü bozacağından beklenmektedir.

e) Eserlerde, kurum/kuruluş adreslerinin doğru ve eksiksiz verilmesi gerekir. Kasıtlı olarak yanlış veya eksik adres bildirimini de etik ihlalidir.

9. MALİ DESTEĞİN KAYNAĞININ GÖSTERİLMESİYLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Destek alınarak yürütülen araştırmaların sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum veya kuruluşlarla bunların katkılarını belirtmemek; etik ihlalidir. Araştırma bir veya birkaç kurumdan/kuruluştan veya kişiden mali destek alınarak yürütülmüşse, bu araştırmanın sonuçlarıyla ilgili tüm yayınlarda mali destek vermiş olan kurum/kuruluş ve kişiler eksiksiz olarak belirtilmeli ve kuralına uygun olarak referans verilmelidir. Mali destek veren kurumların veya kişilerin adlarının belirtilmesini istememeleri, etik açıdan kabul edilemez.

Destek alınan kurum ya da kurumlarla olan ilişkilerde yasalara uygun olarak destekler alınmalı, bir konudaki araştırmaya ilişkin alınacak farklı kurumlardan sağlanacak ayrı ayrı her bir destek için karşılıklı kurumların kuralları ve onayları aranmalıdır. Belirli bir hipotezin testi ya da bir ürünün niteliğinin pozitif ve tek taraflı olarak ortaya çıkarmayı güden araştırmalarının desteklenmesi etik olarak bir sorundur. Bu nedenle bu tür desteklere dayalı araştırmalardan uzak durulmalıdır.

10. TELİF HAKLARI VE SINAI MÜLKİYETLE İLGİLİ ETİK KURALLAR

Araştırmacı; araştırma sürecinde ve araştırma sonuçlarının yayımlanması aşamasında, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile ilgili diğer yasal düzenlemelere uymakla yükümlüdür.

11. DEĞERLENDİRİCİ VE DANIŞMANLARLA İLGİLİ ETİK KURALLAR

Editör, hakem, raportör, izleyici, jüri üyesi, danışman vb. olarak görev yapan kişilerin; kendilerine yayınlanmak, bir toplantıda sunulmak, değerlendirilmek veya incelenmek üzere

gönderilen eserlerde yer alan bilgileri, yayımlanmadan, sunulmadan veya kamuya açık hâle getirilmeden önce eser sahiplerinin yazılı izni olmaksızın başkalarıyla paylaşmaları etik ihlalidir.

11.1. Editörlerle İlgili Etik Kurallar

Yayımlanmak üzere gönderilen bir çalışmanın değerlendirilme sürecinde, editörün uyması gereken bilimsel etik ölçütler şunlardır:

- a) Değerlendirilmek üzere gönderilen Çalışmayı; önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak bilimsel ölçütler dikkate alarak değerlendirmelidir.
- b) Değerlendirme süreci zamanı içinde yapılmalı, ihmal nedeniyle veya kasten geciktirmemelidir.
- c) Değerlendirmeyi geciktirmek, değerlendirmeye yeterli zaman ayırmamak ve özensiz değerlendirme yapmak etik dışıdır.
- d) Çalışmanın başından itibaren etik kurallara uygun olarak yürütülüp yürütülmediği incelenmelidir. Editörler yazarlardan düzeltmeler yapılmasını isterken kendileri de düzeltme yapabilirler. Makalenin sahibi yazar(lar)dır. Editör yazıyı kendi yazısıymış gibi görmemeli, editör tarafından yapılan düzeltmeler ise kesinlikle araştırmanın özüne dokunmayan özellikte daha çok biçimsel düzeltmeler şeklinde olmalıdır (İnci O. , 2002, s. 80).
- e) Çalışmayla ilgili olarak; yayın yapılacak olan yerin yayın kurulu üyeleri, hakemler ve yazar/yazarlar dışındaki kişilerle bilgi alışverişinde bulunmamalıdır. Yazarların verilerini ve bilgilerini korumakla sorumludur.
- f) Değerlendirme sürecinin hiçbir aşamasında yazarlara yanlış bilgi vermemelidir.
- g) Hakem raporları üzerinde herhangi bir değişiklik yapmamalı, gerçeğe aykırı rapor düzenlememelidir.
- h) Hakemlerin raporlarını ya da değerlendirmelerini yönlendirecek bilgi vermemelidir.
- i) Çalışmayı, çalışma yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.
- j) Salt bilimsel amaçla çıkan dergilerde bilimsel yayın etiğine daha da titiz davranılmaktadır. Bu dergilere maddi destek veren kuruluşlar açıkça belirtilmelidir. (İnci O. , 2002, s. 80)
- k) Danışman kendisine değerlendirilmek gönderilen bilimsel çalışma ile ilgili bir araştırma yapıyor ise ya da danışmanlık yaptığı konuyla ilgili çıkar çatışması ya da çakışması var ise danışmanlığı derhal reddetmelidir. Bunu yapar iken zaman açısından etik davranmalıdır

11.2. Yayın Hakemliğiyle İlgili Etik Kurallar

Kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirme sürecinde hakemin uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

- a) Değerlendirilmek üzere gönderilen Çalışmayı; önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak bilimsel ölçütler dikkate alarak değerlendirmelidir.
- b) Değerlendirme süreci zamanı içinde yapılmalı, ihmal nedeniyle veya kasten geciktirmemelidir. Değerlendirmeye yeterli zaman ayırmamak ve özensiz değerlendirme yapmak etik dışıdır. Çalışma alanının dışında bir konu, çıkar çatışması ya da çakışması olması durumunda değerlendirilme yapılmadan çalışma derhal iade edilmelidir.
- c) Çalışmanın başından itibaren etik kurallara uygun olarak yürütülüp yürütülmediği incelenmelidir. Editörler yazarlardan düzeltmeler yapılmasını isterken kendileri de düzeltme yapabilirler. Makalenin sahibi yazar(lar)dır. Editör yazıyı kendi yazısıymış gibi görmemeli, editör tarafından yapılan düzeltmeler ise kesinlikle araştırmanın özüne dokunmayan özellikte daha çok biçimsel düzeltmeler şeklinde olmalıdır (İnci O. , 2002, s. 80).
- d) Çalışmayla ilgili yayının editörü dışındaki kişilerle/yazarlarla çalışmayla ilgili olarak bilgi alışverişinde bulunmamalıdır. Çalışmanın verilerini gizlilik kuralına uyarak korumalıdır.
- e) Çalışmanın başından itibaren etik kurallara uygun olarak yürütülüp yürütülmediği incelenmelidir.
- f) Çalışmayla ilgili görüş, değerlendirme ve önerilerini raporunda açık ve anlaşılır şekilde ifade etmeli ve gerekli durumlarda literatüre de göndermeler yaparak açıklamalıdır. Raporların hakem bilinmeden okunmasına karşılık ifadelerin aşağılayıcı, alaycı tutum ve davranışlarda olmamasına özen gösterilmelidir.
- g) Çalışmayı, çalışma yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında dipnot verilse dahi kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.

11.3. Proje Hakemliği, Proje İzleyiciliği ve Proje Değerlendirme Komisyon/Kurul/Panel Üyeliğiyle İlgili Etik Kurallar

Herhangi bir resmî veya özel kurum tarafından desteklenen projeleri değerlendirmek üzere görüşü istenen; hakemlerin, birim yöneticilerinin (alt birim yöneticileri) veya komisyon/kurul/panel üyelerinin projeyi değerlendirirken uymaları gereken bilimsel etik ölçütler şunlardır: (İnci O. , 2009)

- a) Bu maddede aksine düzenleme bulunmadıkça, yayın hakemliğiyle ilgili etik kurallara uymalıdır.

- b)** Projeye ilgili değerlendirmeleri öngörülen süreler içinde tamamlamalıdır.
- c)** Projenin gerçekleştirilebilirliğini ve projenin yürütüleceği birimin araştırma altyapısının, projede istenen malzeme ile uyumluluğunu nesnel biçimde değerlendirmelidir.
- ç)** Sonuç raporunu, gelişme raporlarıyla (ara raporlar) uyumlu bir biçimde değerlendirmeli ve ara rapor dönemlerinde istenmeyen köklü değişiklik önerilerini sonuç raporu döneminde istememelidir.
- d)** Proje hakemliği/izleyiciliği sırasında proje ekibiyle çalışmayla ilgili olarak bilgi alışverişinde bulunmamalıdır.
- e)** Proje sonuçları yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.
- f)** Birim ve alt birim yöneticileri, projenin bilimsel içeriğiyle ilgili görüş bildirmemeli, hakemlik rolünü üstlenmemelidir.

11.4. Jüri Üyeleriyle İlgili Etik Kurallar

Jüri üyesinin, bir adayı ve/veya çalışmayı değerlendirirken uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

- a)** Çalışmayı; önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak değerlendirmelidir.
- b)** Adayı ve/veya diğer jüri üyelerini baskı altına alıcı, olumlu veya olumsuz, yönlendirici tutum ve davranıştan kaçınmalıdır.
- c)** Adayı/çalışmaları, bilimsel etik ölçütlere de uygunluk açısından incelemeli ve değerlendirmelidir.
- ç)** Çalışmayı, çalışma yayımlanmadan önce kendi araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanmasına fırsat vermemelidir.
- d)** Değerlendirme sonucuna ilişkin olarak hazırlanan rapor ve tutanaklarda görüş ve değerlendirmelerini açık ve anlaşılır biçimde ifade etmelidir. Gerekiyorsa karara katılıp katılmadığını belirterek raporu imzalamalıdır. Karara katılmıyorsa gerekçeli bir ek rapor sunmalıdır.
- e)** Hakkında etik inceleme yürütülen bir adayın değerlendirilmesi, etik inceleme sonuçlanıncaya kadar bekletilmelidir.

11.5. Akademik Tez Danışmanlarıyla İlgili Etik Kurallar:

Akademik tez danışmanının; danışmanlığını üstlendiği tez çalışmasının tüm evrelerinde, öğrenci ile ilişkilerinde uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

- a)** Öğrenciyle ilişkilerinde dürüst, tarafsız davranmalı ve bu davranışlarını öğrenciye yansıtarak ona rehberlik etmelidir.

b) Öğrencinin çalışmalarının yürütülmesinden, tamamlanmasından ve içeriğinden en az öğrenci kadar sorumlu olmalı ve öğrencinin çalışmasının her aşamasında bu sorumluluğu paylaşmalıdır. Etik olarak çalışmanın yürütülmesinde en az öğrenci kadar sorumluluğa sahiptir.

c) Öğrencinin bilimin evrensel ilkelerine ve dürüstlük anlayışına uygun olarak çalışmasını sağlamalı, aday bilimsel çalışma etiği açısından denetlemeli, bilim etiğine uymayan davranışlara karşı izin vermemelidir.

ç) Adayın tez çalışmasını ya da çalışmaya ilişkin verileri, çalışma yayınlanmadan önce kendinin diğer araştırmalarında kullanmamalı; başkalarının kullanımına fırsat vermemelidir.

d) Değerlendirme, yönetme, yönlendirme vb. süreçlerin hiçbir aşamasını ihmal nedeniyle veya kasıt olarak geciktirmemelidir.

e) Çalışmada kullanılacak ölçme araçlarının önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak hazırlanmış olmasına dikkat etmelidir.

f) Öğrencinin tez danışmanlığı görevini haklı bir mazeret ve gerekçe olmaksızın bırakmamalıdır.

12. ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ BİLİMSEL ETİK KURALLAR

Öğrencinin; üstlendiği tez ve proje çalışmalarının tüm evrelerinde, akademik danışmanı ile ilişkilerinde uyması gereken etik ölçütler şunlardır:

a) Tez/proje çalışmasının etik kurallara uygun olarak yürütülmesinden ve yazılmasından sorumludur.

b) Danışmanı ile ilişkilerinde dürüst, tarafsız ve ilkeli davranmalıdır.

c) Kendi sorumluluğunun gereklerini yerine getirmelidir.

ç) Çalışmaları süresince danışmanı ile düzenli olarak görüşmeli, çalışmanın her evresini danışmanıyla paylaşmalı ve danışmanın önerilerini dikkate almalıdır.

d) Tez/proje çalışmasıyla ilgili bilgileri danışmanın izni olmaksızın başka araştırmalarda kullanmamalı ve yayınlamamalıdır. Tez tamamlanmadan tezden raporlama dışında yayın üretmemelidir.

e) Çalışmada kullanılacak ölçme araçlarının önyargısız (ırk, din, milliyet, cinsiyet, düşünce ve eğilim ve kurumsal/kişisel yakınlık gibi etkilerden uzak), tarafsız ve bağımsız olarak hazırlanmış olmasına dikkat etmelidir.

13. BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI OLARAK DEĞERLENDİRİLEMEYECEK DURUMLAR

Bir başkasının özgün üslup ve ifadesini aynen kullanmamak şartıyla, anonim bilgilerin, tarihi veri kayıtlarının (kitabe, vakayiname, seyahatname, el yazmaları vb.), bilim alanlarının temel bilgilerinin, matematik teoremleri ve ispatları gibi önermelerin çalışmalarda kullanılması etik ihlal olarak değerlendirilemez. **Anonim eser**, yazarı bilinmeyen ve/veya topluma mal olmuş eser anlamındadır. Bu tür kaynaklar anonim bilgi olarak değerlendirilir. Bütün bunlara karşılık anonim eserlere de usulüne ve kurallara uygun referanslar verilmesi gereklidir.

14. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULLARINA ETİĞE UYGUNLUK İZİN BAŞVURUSU VE DEĞERLENDİRME ŞEKLİ

Akdeniz Üniversitesi mensupları yapacağı veya üçüncü şahıslar tarafından yapılması planlanan, “İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımayan”, biyolojik materyal (kan, idrar gibi biyolojik sıvılar, doku numuneleri vb.) kullanılmayan ve fiziksel müdahale içermeyen gözlemsel ve betimsel nitelikte (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması-model geliştirme çalışmaları, ses ve görüntü kayıtları vb.) araştırmalar için araştırma etiğine uygunluk izni başvuru süreci şu şekildedir:

a) Araştırmacı, Akdeniz Üniversitesi web sayfasında <https://www.akdeniz.edu.tr> etik-kurulu-formlar linkinde bulunan *Araştırma Projesi Başvuru Formu* ile *Taahhütname* vb. doldurularak *Araştırma Gönüllü Katılım Formunu/Formlarını* ve araştırmayla ilgili diğer belgeleri içeren bir Etik Kurul Başvuru Dosyası hazırlar. Dosyayı bağlı olduğu birim, mensup değilse kurumu/kuruluşu aracılığıyla Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğüne iletir.

b) Başvuru, Rektörlük tarafında Etik Kurul Sekreteryasına gönderilir.

c) Sekreterya, Dosyayı ilgili Etik Kurul Başkanlığına gönderir.

ç) Etik Kurul Başkanı, Dosyanın ön incelemesi için bir raportör atar.

d) Raportör, dosyayı inceler, *Etik Kurul Başvuru Değerlendirme Formunu* ve araştırma hakkındaki görüşlerini içeren raporu Etik Kurula sunar.

e) Etik Kurul, dosyayı etiğe uygunluk açısından değerlendirir ve karara bağlar.

f) Karar, Etik Kurul Başkanlığı tarafından Rektörlüğe iletilir ve Rektörlük, kararı ilgili kişiye ve/veya birime üst yazıyla bildirir.

15. Yararlanılan Kaynaklar

- Adams, J. T. (2001). Codes of Ethics as Signals for Ethical Behavior . *Journal of Business Ethics*, 29(3), 199-211.
- Arda, B. (2004). *Etiğe kavramsal giriş ve temel yaklaşımlar, Bilim etiği ve bilim tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi;
- Brauer, C. (2013). Just Sustainability? Sustainability and Social Justice in Professional Codes of Ethics for Engineers. *Science and Engineering Ethics*, 19(3), 875–891. doi:<https://doi.org/10.1007/s11948-012-9421-4>
- Charlesworth, A. (2014, 08 21). *Data protection and research data*. 05 31, 2019 tarihinde Jisc: <https://www.jisc.ac.uk/guides/data-protection-and-research-data> adresinden alındı
- Esenlik, E., & Bolat, E. (2010). Klinik ve bilimsel araştırmalarda etik kurallar. *S.D.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 125-133.
- Fieser, J. (1995). *Ethics*. (J. Fieser, Editör) 05 31, 2019 tarihinde nternet Encyclopedia of Philosophy and its Authors: <https://www.iep.utm.edu/ethics/> adresinden alındı
- Forster, M. L. (2009). Commonality in Codes of Ethics. *Journal of Business Ethics*(90), 129-139.
- Goldman, A. H. (1987). Ethical Issues in Proprietary Restrictions on Research Results. *Science, Technology, & Human Values*, 12(1), 22-30. doi:10.1177/016224398701200103
- İnci, O. (2002). *Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunlar*. Ankara: TÜBA yayınları.
- İnci, O. (2009). Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıtlmalar, Yanıtlmaları Önlemeye Yönelik Öneriler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7.Ulusal Sempozyum Bildirileri*, (s. 69–90.). doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Kıraç, S. (2011). Bilimsel yanıtma: Tekrar yayınların tanımı, çeşitleri ve olası sonuçları Scientific. *Anadolu Kardiyoloji Dergisi: AKD = The Anatolian Journal of Cardiology*,(11), 174–178. doi:<https://doi.org/10.5152/akd.2011.036>
- Kuçuradi, İ. (2003). Etik Ve Etikler. *ürkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 1(423), 7-9.
- Resnik, D. B. (2004). *Bilim Etiği*. (S.Yazıcıoğlu, Dü., & V. Mutlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Wendler, D. (tarih yok). *The Ethics of Clinical Research*. (E. N. Zalta, Editör) 05 31, 2019 tarihinde The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2017 Edition): <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/clinical-research> adresinden alındı
- Wiersma, W. (1995). *Research Methods in Education: An Introduction*. Boston, Massachusetts: : Allyn and Bacon.
- Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, 23 (Genel Kurul Kararı 11 10, 2016).